

A kivételesen nagy műveltség, a bölcsekedésre való hajlam ad erre magyarázatot. Az olvasmányélmények nagy szerepe mindvégig megfigyelhető, s ebben egy kicsit a halála előtt nagy olvasmányain végigtallózó Benedek Marcell *Hajnaltól alkonyatig* című könyvének visszapillantó bölcességére ismerünk. A primér élmények előadását néha bizony megakasztó hatalmas műveltségtől Gyergyai nem akar (nem is tudna!) megszabadulni. Amikor például a kis somogyi faluból a főváros nagyvilági életébe, kaszinók és orfeumok világába csöppenő Rozika (később Rosanette, majd Rozália) jut az eszébe, röpké értekezést tart a Nanákról, Szapphókról, Kaméliás hölgyekről, no és természetesen ezek irodalom- és művészetbeli ábrázolásáról. Élet és olvasmány, élet és művészet szüntelen egymásbajátságára jó példa az a fejezet, melyben a család bizalmasáról, a szakács- és házvezetőnő magas pozícióját betöltő, a cselédek között különleges rangot kivívó Kalló Etelről olvashatunk. Csodálkozunk kell-e azon, hogy e különös sorsú nő mennyire hasonlít egy másik szakácsnőre, Françoise-ra, aki viszont Proust regényóriásának emlékezetes szereplője.

A szerző a kötet „fülszövegében” egy gyermeklelek „érzelmi nevelését” ígéri. De Flaubert *Éducation sentimentale*-ja sem csupán a főhős „érzelmi” fejlődéséről adott képet. A széles történeti korrajz a XIX. század második fele francia társadalmának egészéről tudósított. A somogyi kisvilág Gyergyai könyvében is szimbólummá, a társadalom szimbólumává válik. Gondoljunk csak a szülőfalu, Nagybjom társadalmi rétegződését megvilágító bevezetőre, vagy a gimnáziumi évek színhelyét, Kaposvárt bemutató *Források* című fejezetre. Az emlékezés szelíd nosztalgiáját itt a történeteszi hitelesség váltja föl. Megdöbbenve olvassuk a kaposvári korzó „kacsalábon forgó úrvilágára” emlékező kegyetlenül igazságos sorokat: „... azon az esti korzón fogamzott meg először bennem az emberi méltóság és megalázottság nagy élménye, egy tört gerincű társadalomé...” — írja Gyergyai. Mennyire azonos élmény, mennyire hasonló indulat mozgatja a volt egri polgármester fiát, Kálnoky Lászlót *Az elsodortak* című vers írásakor! („Újra és újra látom a képet, amely köznapiságával lenyűgöz, / banalitásával mellbe vág, szürkeségével lehengerel, / az egri főutcát a század harmincas éveiben”)

Az *Anyám meg a falum* egyik legrokonszenvesebb vonása az őszinteség. Gyergyainak persze igazán nincs szüksége arra, hogy a valósnál kedvezőbb színben mutassa be magát. De egyénisége egészére jellemző a nyíltság, a nyitottság. Gyergyai még azt sem tagadja le, ami utólag szégyenkezésre adhat okot. Nem titkolja például, hogy kezdetben milyen nagy hatással voltak rá a századforduló, századelő érzélgős, érzelmes oporetjei és vigjátékai, divatos, valójában a kispolgári ízlést ki-elégítő írói. (Első elbeszélése még Herczeg Ferenc *Új Idők*jében jelent meg, bár a *Nyugati* iránti rajongása már akkor jelentkezett.) A hatás — szerencsére — csak átmeneti volt. A magyar és világirodalom labirintusait végigjáró tudós ma már enyhe fölényrel s némi szépséggel néz vissza szellemi fejlődésének erre a korszakára. Bárcsak mindenki így tenne!

Mindvégig érdekes, élvezetes olvasmány Gyergyai Albert könyve. A magyar irodalom legjobb hagyományaira épülő, klasszikusok fordítása közben edződött stílus pedig csak fokozza örömlenket. Egy irányzatok, klikkek kicsinyes marakodásán fölülemelkedő nagy tudós gesztusnak is szép könyvét kapta most kézbe az olvasó. Illő, hogy egyúttal annak a magatartásnak is tiszteljük, amely e megnyerő kivitelű kötet lapjairól sugárzik. (*Szépirodalmi*, 1972.)

OLASZ SÁNDOR

Kiss Benedek: Békesség nektek, utak!

Megbékélés? Kiss Benedek második verseskötetében csillapodott volna a teremtő indulat, költészetének értékes alkotórésze?

A fájdalomnak vannak csendesebb hangjai is, különösen akkor, ha önmarcan-goló. Az indulat a dal létrehozása előtti fázisban reked, már csak a csend van,

amelyben a hamis hang bántóan éles, a tiszta pedig alig hallatszik. Vallomásos versei a széthullást, a magányt, a magáramaradottságot panaszolják. „*Életem rostokra hullik, / indázik fölém a szegyen — / hogy mit akarok még itt? / Csak amit anyám ölében!*” (Mit akarok?). A megmaradás és az erről való tanúságtétel lehetne költői program — ahogy költészetünk egyik, népes csoportjánál az —, de ez a motívum is keserűen csendül: „*Hogy megmaradtam? Más sem maradt.*” (Csont-citera). Kiss Benedek önvizsgálata nem eredményeket tud felmutatni, elbizonytalanodva csapong. Inkább csak fölsejlik a mindig képekben megragadott külvilág és az alkotó személyiség diszharmóniája. Már-már szimbólumokká növekszenek bizonyos „költői kellékek”: a cigaretta és a borospohár. A megnyugodottabb, boldogabb hangok egy-két versben jelennek meg, „örök témákban”: a szerelemhez szóló fohászokban, vagy családi ihletésű dalokban.

Nagy próbatétel ideje következik. Mindenféle „beérkezés” meghökkenítő: az a költészet, amelynek a létjogáért lehetett és volt érdemes küzdeni, egyszerre elfogadottá, támogatottá válik. Pedig semmi sem változott, legalábbis a költészetet belülről és kívülről meghatározó tényezők nem. Vannak-e a megmaradás után következő célok is? Ezek felismerésére nem kisebb kérdést kell tisztázni, mint a költészet helye és szerepe itt és most. Az elméleti tisztázás igénye tragikus eredményt szülhet: az elhallgatást; a mégis-vállalás csak a legtisztább etikai-esztétikai értékekkel igazolható, a felelősség óriásivá nő. A legmagasabbrendű választ persze maga a vers, a dal adja.

Kiss Benedek versei máséval össze nem téveszthetők. Újabb kötete aligha jelöl stílusfordulatot, hangvétele továbbra is a népdalokhoz és talán a rokon népek költészetéhez áll legközelebb. Ezeket az indítatásokat egyre mélyebben asszimilálja, innen fakad az a rácsodálkozás, amely néhány, nyersebb képét olvasva lep meg: „*Szólj hát szívednek: Te bestia! / aortákkal agancsozott / szelíd képű ragadozó! / coki ha mondom!*” (Piros szökőkútját a vérnek), vagy: „*Haj, te kandzsikaforgató régi kedvem!*” ugyanitt, a *Hol vagy, kölyök?* című versében hasonlata sem a legszerencsésebb: „*Mint a vérbélkörte, csattan a csapón a lószőr —*”. A magyar költészetből Ady, a Nyugatosok, József Attila, Nagy László hatottak rá, meglepő, hogy Petőfit mennyire távol tartja magától. Ez az igazodás egy bensőségebb, gondolatibb irányt határoz meg; indulatokat őrző versei, mint pl. a *Zápolya uramék asztalára*, anakronizmusukon kívül ezért is állnak idegenül a kötetben. A nehézkes, darabos versmondatokat kedveli, amelyek igen alkalmasak a tények, tapasztalatok kimondására. Veretessége menthetetlenül patetikussá válik azonban, ha az anyag nem elég súlyos: „*csak a vízesés zuhog egykedvűen, / szemben, / makacsul szemben az egyetlennek.*” (A szobor visszazáll). Bizarrr képeit, megfordított szórendjeit legtöbbször mégis igazolja érzékenysége. Emlékezetes kép a *Tanárok ballagása* című versből: „*Kréta poros fejüket ekkor az öreg tanárok befedik nyakig / cylinderrel, ne lássa senki, hogy szemek elrepültek, / és amíg jegyzeteiket zavartan összeszededgetik, rájuk csapja / az ajtót az utolsó óra utáni mázsás súlytalanság.*”

Delejes erőt tulajdonít a szavaknak — ha eléggé átengedjük magunkat dalainak, gyakran érezzük ezt a hatást. *Költészet* című versét zárja ezzel a sodró, szójátékot is feloldó szakasszal: „*dal / dalom / fáj- / dalom / fáj / dalom / fáj*”. Verssorainak tördelésével gyakran szervezi képszerűvé az egész verset, játékosan, de a szavak egymáshoz kapcsolódásának gazdag lehetőségeit is felmutatva. Őnfeledt bátorsággal alkot szójátékokat, legtöbbször sikeresen, néha megkegyelmezve a gyengébbeknek is: „*de mi köze a cseresznyéhez a cserebogárnak? / csak mert egy fán terem?!*” (Szeneciák — magamnak).

Magától értetődő természetességgel jelennek meg verseiben a képek, valóság-elemek, a legszubsjektívebb érzések. Beolvaszt világába hagyományosan szép gondolatokat-képeket is: „*Békesség neked hegyiösvény / valahol Németországban, / melyen egy asszony ment, / amikor arra jártam. / Ezentúl mindig ott lépeget — / azon az úton / esteledik.*” (Békesség nektek, utak!). Az egymástól távol álló valóság-elemeket szemlélete képes egységgé formálni. Az ismétléseket, párhuzamokat az egyedi jelen-

ségek objektivizálására használja fel: „*Lányokon túli vizek tépnek. / Elúsznak lány-szigetek — / szenes totemként víz már a tenger. / Héj! víz a tenger egy totemet!*” (Busó).

A kötetzáró nagyobb lélegzetű költemény, a *Bőjti szél*, foglalja össze legérzékeltetőbben a széthullást és a darabokból való újrateremtés kísérletét. Visszatérő három sora: „*Csak ami hullt, / csak ami múlt, / az a jelen Jelen.*” szomorú parafrázis: József Attila soraira: „*Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra.*”

A „jelen Jelen” nyilván egy másik, egy eljövő követi. Kiss Benedek arra a jelenre látszik készülődni, ez a kötete a felkészülése; az ő szavával: „*gondolatelőtti csönd.*” (Szépirodalmi, 1973.)

TAKÁCS JÓZSEF

Korunk Évkönyv 1973

Tematikus számaival az egykori hagyományokat ápolja immár évek óta a Korunk, és éppúgy lett ezáltal sikerek kivívója, mint kritikai támadások céltáblája. Az Évkönyv pedig megállást parancsoló tető, amelyről kép nyílik a vizsgálódásra kizemelt területre: a romániai magyar tudományos munkásságra.

A Korunk 1973-as Évkönyve 24 tudománykör fő érdeklődési területéről tudósít, mindegyikén azt az áramot fürkészi, amely „újabb és újabb vizsgálódásra sarkallja” a kutatót: „a még feltáratlan, a még meg nem ismert jelenségek feltárásának, megismerésének állandó gondolati önmeghaladásra készítő izgalmáról” — írja Ritoók János a bevezetőben, „A szerkesztő asztalánál”. A kötet kutatólaboratóriumok és könyvtárszobák sorát nyitja egymásba, s végigjárva rajtuk, a tudományok egyetemességének, fölbonthatatlan közösségének reneszánsz hite igazolódik. A valóság-megismerő indulatban egy filozófus és vegyész, matematikus és irodalomtörténész, régész és biológus. Az egymásba nyíló tudományok füzére az összefogóbb igényű, filozófiai jellegű általános tudománytörténeti és tudományelméleti kérdéseket boncoló írásokkal kezdődik (Gáll Ernő, Rác Győző), majd a filozófia (Kallós Miklós, Bretter György), az irodalomelmélet és irodalomtörténet műhelye (Kántor Lajos, Láng Gusztáv) következik. A kultúrtörténet könyvtárszobái (Jakó Zsigmond, Benkő Samu, B. Nagy Margit), a nemzetiségelmélet, -történet (Mikó Imre) és a nemzeti-ségi folklór (Farágó József) után a *létezés* legszigorúbb jelzőállomása, a szótárkészítés, a lexika kerül sorra (Szabó T. Attila, Balogh Edgár), hogy a nyelvjáráskutató (Márton Gyula) szava után a képzőművészet (Szervátiusz Jenőről Banner Zoltán), a népzene (Jagamas János), s végül a régészet határvilágán túl átlépjük a tudományok legbozótosabb mezsgyéjét, s megérkezünk a reáliák birodalmába, a fizika, a kémia, a matematika (Zsakó János, Toró Tibor, Radó Ferenc), a biológia (Lazányi Endre), az orvostudomány (László János) és a géptervezés (Rohonyi Vilmos) problémái közé.

Mivel a Korunk célja a tér és idő függvényében vizsgálni a kort, s a romániai magyar valóság leglényegesebb determináló tényezője a *kisebbségi létforma*, ezért a speciális létforma köré rakódó és belőle sarjadó kérdések forrnak össze egységes, a kötet lényegét hordozó gerinccé. Erdély, a középkor végén s az újkor hajnalán a magyar tudományos szellem szülője volt, ez az ősi bizonyosság épül a Korunk Évkönyv aljába is, talapatként. Nem a húszas évek transzilvánizmusának a múlt-szemlélete, ez, nem kényszerabsztrakció, hanem alapos, tudományosan végzett munka, amely a múlt örökségét nem lobogással, hanem tárgyias, tényszerű föltárással gondozza.

Jakó Zsigmond például az enyedi Bethlen-kollégiumi könyvtár történetének első korszakáról (1622—1658), Bethlen tág medret szabó, haladó művelődéspolitiká-